

*Шкарупа В.\**

## СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКА ПОЛІТИКА ЄС

Середземноморська політика ЄС (Євромед) – це розгортання співробітництва з державами Північної Африки, Близького Сходу і державами Європи, що мають вихід до Середземного моря. Можна також виокремити держави за регіонами, на які ставиться особливий наголос у впровадженні середземноморської політики: Європейські держави – це Франція, Іспанія, Італія, Балканські держави та Кіпр, Близький Схід – Туреччина, Ліван, Ізраїль, Сирія, Туреччина, Йорданія, Північна Африка – Марокко, Алжир, Єгипет, Туніс.

Середземноморська політика пройшла декілька етапів становлення. Перший етап було започатковано у 1957 р. із підписанням Римського договору про заснування ЄЕС, ст. 101 якого зазначає про можливість асоціації з заморськими країнами та територіями з метою збільшення торгівельних об'ємів та спільного сприяння у економічного і соціального розвитку. Фактично, мова йшла про інтереси і «особливі відносини», які мали Італія та Франція у середземноморському регіоні. Особлива увага приділялась Лівії, Алжиру та Мавританії, зокрема у ст. 227 Римського договору, «Декларації про наміри» та у Додатку 4 до Римського договору зазначалось про необхідність лібералізації сфери послуг та впровадження режиму свобідного руху товарів, встановлення правил конкуренції та сприяння розвитку в соціальній сфері. Таким чином, у 70-х рр. була підписана низка торгівельних угод, зокрема із Марокко та Тунісом (1969 р.), Мальтою (1970 р.), Кіпром (1972 р.), Ізраїлем (1975 р.). Другий етап припадає на 80-ті рр., коли майже все Північне Середземномор'я інтегрувалося до ЄС: Греція у 1981 р. та Іспанія й Португалія у 1985 р. Через значні геополітичні зміни у складі ЄС створився новий блок країн, який мав значні інтереси у Середземноморському регіоні. Третій етап, який охоплює 90-ті рр., можна охарактеризувати як «нова середземноморська політика ЄС». Отже, існувало декілька об'єктивних причин впровадження нового зовнішньополітичного курсу: по-перше, це розпад СРСР і необхідність заповнення вакууму сили, по-друге, це спроба ЄС скласти конкуренцію США через збільшення зовнішньоторговельного обороту, по-третє, це політичні реалії, коли розвиток ЄС та його інститутів потребував створення нових союзів. Третій період визначається такими подіями, як підписання угод про асоціацію з Кіпром, Мальтою та Туреччиною; підписання у 1992 р. Маастрихтського договору, який повторював положення Римського договору стосовно заморських країн та територій, та Декларації про представництво інтересів заморських країн та територій, яка сформулювала основні обов'язки ЕІБ щодо спрямування інвестицій у регіон; проведення 27-28 листопада 1995 р. першої Євро-Середземноморської конференції, яку відвідали 15 держав-членів ЄС та 12 держав Середземноморського басейну, окрім Лівії. Під час зазначеної конференції були прийняті Барселонська декларація, Робоча програма оперативного і технічного характеру й рішення про створення зони вільної торгівлі до 2010 р. Барселонська декларація є визначним документом, оскільки охоплювала такі значні питання, як безпекова політика (малося на меті створення Центру по урегулюванню ситуацій та розробки Хартії миру для Серед-

\* студентка 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: ас. Ковтун О.Ю.

земноморського регіону), енергетична сфера (проведення Євро-Середземноморський форуму із подальшим створенням Євро-Середземноморського енергетичного ринку), економічна й фінансова сфери, соціальні та гуманітарні проблеми й проведення діалогу на регулярній основі (міністерські конференції) й мала свої особливості, зокрема вона охоплювала широке коло учасників (35 зацікавлених країн), констатувала факт виходу відносин на новий більш високій рівень, оскільки було запроваджено такий термін, як «середземноморське партнерство», й таке партнерство мало всеосяжний характер. Перша Євро-Середземноморська конференція започаткувала Барселонський процес, тобто розгортання співробітництва держав-членів ЄС з третіми країнами Середземномор'я; ініціатором процесу виступала Іспанія. Але вже наступна конференція, яку відмовилися відвідати міністри закордонних справ Великобританії, Туреччини, Португалії та Австрії, на Мальті у 1996 р. показала неефективність започаткованого процесу, по-перше, через нестабільність у регіоні (відносини між Туреччиною та Грецією, Ізраїлем, Палестиною та арабськими країнами) та наявність суперечок економічного характеру, оскільки країни Північної Африки стверджували про обмеження їх економічних інтересів з боку ЄС (на той час доля імпорту зазначених країн в ЄС зросла лише на 4%, коли експорт з ЄС – на 10%). Четвертий етап припадає на початок 2000-х рр. і характеризується стагнацією Барселонського процесу. 19-20 липня 2000 р. на саміті ЄС у Фейра було прийнято спільну стратегію ЄС щодо країн Середземномор'я на 4 роки (але її дію було продовжено до 2006 р.); в основному, стратегія торкалась питань розвитку соціальної сфери, захисту довкілля та фінансування «Програми MEDA по розвитку демократії». Також, у 2005 р. відбувся Євро-Середземноморський саміт у Барселоні, який підсумував перше 10-річчя Барселонського процесу. Із третіх країн саміт відвідали лише прем'єр-міністр Туреччини та голова Палестинської автономії, оскільки, по-перше, війна в Іраку дестабілізувала ситуацію в регіоні й, по-друге, спроби Великобританії звести саміт до обговорення проблем тероризму і шляхів врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту наштовхнулися на жорстку критику.

П'ятий етап становлення Середземноморської політики ЄС розпочався у 2007 р., коли до Барселонського процесу приєдналася Мавританія, а Лівія отримала статус спостерігача. В листопаді 2007 р. також була проведена перша Євро-Середземноморська конференція по питаннях міграції на міністерському рівні. Також, у жовтні 2007 р. під час офіційного візиту до Марокко президент Франції Н. Саркозі в рамках виконання передвиборчих обіцянок на офіційному рівні висловився про ідею створення Середземноморського Союзу; була проголошена ініціатива поглиблення регіонального співробітництва у енергетичній та транспортній сферах, створення дев'яти галузевих агенцій, зокрема агенції з атомної енергетики та Середземноморського інвестиційного банку. Вже у 2008 р. чи не й першочерговою ініціативою Франції, яка з 1 липня по 31 грудня 2008 р. головує у ЄС, стало скликання 13 липня у Парижі Євро-Середземноморського, який відвідали 43 країни і підписали спільну декларацію, яка, фактично, констатувала факт створення Союзу для Середземномор'я. Спільна декларація охоплювала широке коло питань: 1. членство (За ініціативою Франції до майбутнього союзу мали входити лише такі європейські держави, як Іспанія, Франція, Португалія, Греція й Кіпр, але наразі членство відображається у форматі 27+16, щоб не створювати гіпотетичну конкуренцію двох союзів. Зокрема, саме через цю причину Союз для Середземномор'я має характерну назву); 2. інституційний механізм (проведення раз на два роки саміту на рівні глав держав та урядів й щорічних нарад міністрів закордонних справ; подвійне головування – дві країни від Південного та Північного Середземномор'я строком на 2 роки); 3. фінансування (відбувається за програмою MEDA II з 2006 по 2013 рр., яка передбачає виділення 16 млрд. євро та 2 млрд. євро щорічно від ЄІВ); 4. Союз є продовженням Барселонського процесу у новому фор-

маті (ця стаття була включена до спільної декларації через позицію Іспанії, яка стверджувала, що Франція намагається взяти на себе роль лідера у Середземноморському регіоні); 5. членство в Союзі для Середземномор'я не є альтернативою членства в ЄС (ця стаття заспокоює побоювання Туреччини щодо обмеження її прагнень у набутті членства в ЄС).

Активні дії Франції наштовхнулися на жорстку критику з боку як європейських, так і третіх країн; зокрема, висувається думка, що Париж через створення Союзу прагне за рахунок коштів і механізмів ЄС реалізувати власні інтереси та створити зону сепаратного впливу Франції на півдні Європейського континенту. Також, активізація французької політики розглядається як спроба реабілітації після провального референдуму 2005 р. щодо ратифікації Договору про запровадження конституції для Європи. В контексті вищезгаданого необхідно зазначити позицію членів Союзу для Середземномор'я, яка в деяких випадках є кардинально протилежною. Іспанія, Італія та Німеччина, яка розглядається Парижем як один із основних фінансових донорів, критикують створення Союзу через спробу Франції перетягнути на себе лідерство у ЄС, підкреслюючи також, що діяльність Союзу може спровокувати виникнення нових конфліктних зон у регіоні. Але після значних поступків з боку Франції, зокрема це стосується інституційних механізмів, Союз наразі нагадує «дискусійний клуб» по обговоренню таких проблемних питань, як нелегальна міграція та тероризм. Країни Східної Європи негативно ставляться до середземноморської політики, оскільки зрушення регіонального акценту на Південь відверне увагу ЄС від проблем у Східній Європі; також країнами очікується зменшення надходження коштів, оскільки вже на сьогодні фінансування за програмою MEDA для Середземноморських країн в декілька раз перевищує дотації за програмою TACIS. Ізраїль розглядає новостворений Союз як новий геополітичний проект, переважним чином, через прагнення Ірану закріпити свій політичний вплив на Близькому Сході через підтримання діяльності «Хізболли» та ХАМАСу; ізраїльський уряд також вважає, що Союз допоможе залучити на його бік помірковані арабські країни, які, докери, висловилися у підтримку французької ініціативи. Наразі лише Лівія не відвідала Паризький саміт, але і її доля щодо участі у Союзі є невирішеною через політичні тертя із багатьма європейськими країнами.

Ключові напрямки співробітництва у рамках Союзу для Середземномор'я:

1. Енергетика: формування загального енергетичного ринку в контексті енергетичної безпеки ЄС; створення Євро-середземноморського енергетичного комплексу із об'єднаної газової й електромережі; будівництво газопроводу Магриб – Європа.

2. Транспорт: проведення реформи транспортних систем в державах-партнерах; розробка проекту Транссередземноморської комплексної транспортної мережі; посилення безпекових заходів у морському й повітряному просторах через підключення держав-партнерів до глобальної системи навігації ГАЛІЛЕО.

3. В основі барселонського процесу, по суті, лежить розвиток відносин між країнами Південної Європи й Північної Африки, оскільки зацікавлені країни мають гостру потребу у виробленні системи заходів, покликаних зупинити потік еміграції з Африки за рахунок розвитку економік держав Магрибу.

4. Представники ЄС пишаються тим, що Барселонський процес дозволяє подолати розкол на Близькому Сході, хоча б тому, що в ньому беруть участь як Ізраїль, так і Сирія. Однак рамки Союзу занадто широкі: Брюсселю варто було б розробити окрему програму для Північної Африки (включаючи й урегулювання територіальної суперечки між Алжиром і Марокко через Західну Сахару), і ще одну - для Близького Сходу.

5. Шість конкретних проектів у різних галузях, зокрема, програма щодо заходів з очищення моря, використання сонячної енергії, підтримки студентських (поширення програми Erasmus на середземноморські країни) і наукових обмінів.

Труднощі функціонування новоствореного Союзу в основному зводяться до одного питання: чи буде він політично ефективним через сьогоденні реалії регіону? По-перше, положення автократичних арабських режимів стає усе менш стабільним, а їх здатність вирішувати внутрішні й зовнішні проблеми слабшає. Глави цих держав побоюються, що демократія лише зіграє на руку фундаменталістам. Сьогодні в арабському світі спостерігається дефіцит сильних лідерів, а війна в Іраку вкрай дестабілізувала обстановку в регіоні. По-друге, ні Європа, ні США поки не виробили політикові співробітництва з арабськими країнами, здатну розв'язати ці проблеми. Також, підготовка заключної декларації продемонструвала недовіру, що панує між країнами регіону. Найбільше суперечок викликало формулювання щодо Близького Сходу. Глави держав і урядів домовилися тільки в цілому підтримати ізраїльсько-палестинський мирний процес, але із тезою про утворення незалежної палестинської держави погодилися не всі, тому можна лише припускати, яка дискусія по цьому питанню відбувалася за зачиненими дверима саміту. Те ж саме стосується й обговорення лівано-сірійського конфлікту. До труднощів, з якими у майбутньому може зіштовхнутися Союз, можна віднести фактичне витиснення із середземноморської системи зв'язків США й Росії, оскільки розв'язання конфліктів на Близькому Сході й Балканах та врегулювання кіпрської проблеми наразі неможливе без їх участі.